

B. J. Spinoza
Spinoza Kring Soest

SPINOZA EN LEVINAS

EEN ONVERWACHTE ONTMOETING

4 november 2017 gaf drs. Jan Flaming bij de Spinozakring Soest een opmerkelijke lezing waarin hij de filosofie van onze grootste Nederlandse filosoof uit de 17e eeuw Spinoza vergeleek over de eigentijdse Emmanuel Levinas.

De eerste overeenkomst is natuurlijk hun beider joodse afkomst. Hoewel Spinoza op 24-jarige leeftijd uit de joodse gemeenschap werd verstoten en daarna geen enkele religie meer aanhing, vindt men in zijn filosofie toch duidelijk nog Hebreeuwse sporen terug.

Was zijn denken gericht op hoe men vrijheid en vrede in de staat kon bereiken; bij Levinas draaide het om de vraag: Wat kan ik als filosoof doen om te zorgen dat de verschrikkingen van de Shoah (Hebreeuws voor holocaust) niet meer kunnen gebeuren?

Tijdens de tweede wereldoorlog diende Levinas in het Franse leger en overleefde de nazi-verschrikkingen als krijgsgevangene in Magdeburg.

Na zijn terugkeer vroeg hij zich af: Hoe hadden we dit kunnen voorkomen? Wat is er mis gegaan met 25 eeuwen westerse ethiek?

Hij bestudeerde Kant, die stelde dat om het goede te doen men moet ophouden met alle geboden en verboden Gods en de rede de wet te laten bepalen. Jezelf dus de wet opleggen (autonomie). Ethisch verantwoord handelen is jezelf opvatten als vrij.

Levinas kwam echter tot de conclusie dat dat niet werkte, dus dat er ethisch iets mis moest zijn.

Daarna bestudeerde hij Heidegger. Diens filosofie komt neer op: Laten we het zelf, onszelf, niet langer opvatten als 'ik' maar als 'erzijn' (Dasein). We kunnen er zijn dan verstaan als in-de-wereld-zijn, medezijn, in verbindingen zijn, in wording zijn. We kunnen ons bestaan dan ontwerpen vanuit het besef dat we in betrekkingen zijn en vanuit een gevoel van betrokkenheid. In betrekking met water, lucht en de ander. Zonder deze drie zou je er zelf niet zijn, want we hebben water en lucht nodig om te leven en 'de ander' (je ouders) hebben je verwekt. Maar Heidegger opvatting dat we dus geen ethiek nodig hebben heeft volgens Levinas juist geleid tot de Shoah.

Hieruit destilleerde Levinas echter wel de mogelijkheid om tegenover het 'ik' iets anders te zetten. Als antwoord hierop schreef hij zijn werk: *Totaliteit en oneindigheid* waarin hij het volgende beredeneerde:

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

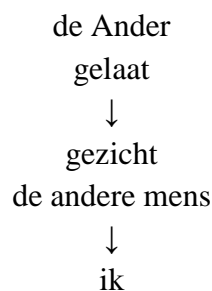
- De mens is een levend wezen dat streeft te leven in genieting en (daarom) woont, werkt en kennis vergaart.
- Het leven van de mens wordt bepaald door de verovering van het zijn, d.w.z. alles en iedereen, door de rede.
- Kennen is een grijpen van het individuele van het andere in zijn algemeenheid – *i.e.* wetenschap en macht.
- Begrijpen betekent bedwingen en in bezit nemen - het leidt tot gewelddadige toe-eigening en oorlog.
- De mens denkt de totaliteit op totalitaire wijze.

Uit deze redenering ontstond de filosofie waardoor hij bekend werd en wat hij in zijn volgende boek heeft beschreven: *Het menselijk gelaat*.

Hierin staat het gelaat van de ander centraal, waarbij met gelaat niet wordt bedoeld het tastbare gezicht, maar in metafysische zin: dat je voelt wat het gelaat van de ander je in werkelijkheid vertelt. Levinas zet dat in zijn werk als volgt neer:

- De Westerse wijsbegeerte heeft als uitgangspunt: vrijheid, autonomie en de *reductie van het Andere tot het Zelf(de)* – ook de ethiek
- De oorsprong van de ethiek, van de filosofie met de heteronomie als grondbeginsel, is echter het gelaat van de Ander
- De ander verschijnt weliswaar in de (fysicalistisch opgevatte) ruimte als ‘gezicht’, de Ander spreekt echter vanuit de ethische (of ‘metafysische’) dimensie als ‘gelaat’
- (Leren) luisteren naar het gelaat van de Ander dat vraagt: “*Gij zult niet doden*” of “*Laat mij zijn!*” of “*Laat mij (ook) in genieting leven*”

De ethiek die achter 'het gelaat van de ander' zit is dat de ander je hiermee iets vraagt en jij doet dat. Maar bij deze redenering spreekt de ander vanuit de hoogte:

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

Houdt dit dan in: geen gehoorzaamheid aan geboden /verboden van God of de rede maar gehoorzaamheid aan de geboden /verboden van de Ander?

Daar is volgens Levinas toch iets mis mee en hij werkt dit uit in zijn volgende werk: *Anders dan zijn* oftewel het wezen voorbij.

Er is volgens Levinas niets mis met *genietingen*, die toch de bron van alle leven is, maar dat is geen ethiek. Ethiek is doen wat de ander van je vraagt, Dat leidt n.l. tot wederkerig genieten. Samenvattend is de inhoud van dit boek dan ook:

- Leven is genieting van..., voor enige reflectie of identiteit van een 'Ik'
- De gevoeligheid is de voorwaarde voor de mogelijkheid van *zowel* de weg van de wens van het 'Ik' om te genieten, het voor-het-zelf, behoeftebevrediging en 'economie' *als* de weg van de gevoeligheid voor het 'me' aangesproken voelen door het lijden van de ander, het voor-de-ander, 'plaatsvervanging' en ethiek.

Waarin ontmoeten Spinoza en Levinas elkaar?

In eerste instantie is er een groot contrast in ethiek tussen beiden.

Waar Levinas *de Ander* op de eerste plaats zet, lijkt Spinoza *Jezelf* op de eerste plaats te zetten.

Zijn Ethica heeft als hoofdonderwerp De Conatus. Elk ding streeft ernaar in zijn bestaan te volharden. Daarnaast zegt Spinoza dat *goed* alles is wat nuttig is voor de mens en *kwaad* alles wat belemmert iets goeds te bereiken. Verder is medelijden op zichzelf beschouwd slecht en nutteloos. Dus lijkt bij Spinoza de Ik voorop te staan.

Maar..... In stelling XVIII in Ethica 3 zegt Spinoza: *Medelijden is droefheid, vergezeld door de voorstelling van een kwaad dat een ander, die wij als onze gelijke beschouwen, is overkomen. En een wezen waarvoor wij medelijden gevoelen, trachten wij zoveel mogelijk van zijn ongeluk te bevrijden.*

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

En als we vervolgens kijken naar zijn derde soort kennis, De Intuïtie, dan zien we dat het intuïtieve weten de notie oplevert van alles om ons heen, de liefde voor al wat is.

Als we hun filosofie over eigen belang en andermans belang naast elkaar leggen

WELBEGREPEN EIGEN BELANG

WELBESCHOUWD ANDERMANS BELANG

dan zien we dat:

1. Levinas ook het streven te leven in welbevinden kent,
2. Spinoza de liefde voor al dat wat is kent en
3. zij allebei denkers zijn die voorbij het dualisme van egoïsme en altruïsme weten te komen.

Er zijn dus weldegelijk belangrijke raakvlakken tussen Spinoza en Levinas.

*Soest, 4 november 2017
Gonny Pasmaan - Sakkers*